

Ljubica Milosavljević

ljupka@beotel.net

Formiranje stava o starima kao glasačima kroz medijske izvore**Apstrakt:**

Ovaj rad pokušava da odgovori na nekoliko pitanja među kojima se najznačajnija bave načinom na koji je opoziciona štampa, uoči smene režima 2000. godine u Srbiji, učestvovala u formiranju negativnog stava prema čitavoj generaciji starijih glasača, kao i načinima na koji je građen međugeneracijski sukob u cilju integrisanja opozicionog glasačkog tela i pridobijanja glasača koji prvi put izlaze na izbore. Pored ovih pitanja, rad se bavi i posledicama koje su proistekle iz oblikovanja političke stvarnosti prema generacijskoj pripadnosti. Analiza štampanih medija obuhvatala je nedeljnike „Nin“ i „Vreme“.

Ključne reči:

stari, mladi, glasačko telo, štampani mediji, generacija, međugeneracijski sukob.

Zadatak ovog istraživanja bio je da prouči na koji način je štampa učestvovala u formiranju stava o starima¹ tokom predizborne kampanje republičkih parlamentarnih izbora, koji su bili zakazani za 24. septembar 2000. godine u Srbiji. Pretpostavljena politička podvojenost bila je osnova za stvaranje dubokog međugeneracijskog jaza, koji je narastao čitavu deceniju, da bi kulminaciju doživeo u očekivanju smene režima koja se te godine i odigrala u Srbiji. Analizom će biti obuhvaćena opoziciona nedeljna glasila „NIN“ i „Vreme“.

Istraživanje će biti fokusirano na nekoliko osnovnih pitanja, od kojih su najznačajnija: kada se i na koji način zaoštava sukob između generacija, tako da se u prvi plan ističe podela Srbije na mladu, progresivnu i željnu promene, i na onu regresivnu, oličenu u njenim najstarijim građanima koji su predstavljani kao najaktivnija i najbrojnija podrška režimu Slobodana Miloševića? Zatim, na čemu je građen sukob unutar glasačkog tela podeljenog na generacijske „kriške“? Kome su se autori novinskih članaka, političari i analitičari obraćali, i na koji način? Ima li izuzetaka u „slikanju“ starih kao „drugih“ – odnosno da li se pojedini pripadnici starije generacije tretiraju kao oni koji su na „pravom

¹ U gerontološkoj literaturi nije prihvatljivo pripadnike ove kategorije stanovništva nazivati starima, nego starijima da bi se izbegla njihova marginalizacija. Ipak, za potrebe ovog rada biće korišćen termin koji i dalje ostaje da važi u antropologiji, jer bi po analogije mlade trebalo nazivati mlađima, a ostalo bi i otvoreno pitanje od koga su stariji stariji, i od koja su mladi mlađi, što svakako nije predmet ovog rada.

putu“? Jedno od bitnih pitanja odnosi se i na to kada dolazi do splašnjavanja zaoštrenosti između dve strane? Takođe, kroz iščitavanje članaka koji su se direktno ili usputno bavili pitanjem glasačke opredeljenosti starih, i time učestvovali u formiranju stava prema toj kategoriji stanovništva, zadatak ovog rada je da pokuša da odgovori i na pitanje do kakvih je posledica dovelo ovo crno-belo (sedo)², odnosno mlado-staro čitanje isečka stvarnosti naše novije istorije.

Tema ovog rada je rasparčavanje političke stvarnosti po generacijama, sa starima u centru, a analiza će se odnositi na tvrdnje iznete u predizbornom periodu, zatim na mehanizme borbe korišćene u medijima, ali samo sa jedne strane. Razlog izostajanja uporedne analize napisa različito politički opredeljenih javnih glasila, leži u tome što ona ne bi donela ništa više od zaključka da je štampa imala politički ujednačeno čitalaštvo, i zbog toga ujednačen tretman političkih događaja i fenomena, ali obrnuta stvarnost, ipak, se ne može pretpostaviti³.

U atmosferi kada se „svoji“ obraćaju „svojima“, nameće se potreba da se preispita i pitanje svrhe ubeđivanja istomišljenika u zajedničke stavove. Ma koliko to izgledalo suvišnim, ovakvo delovanje, ipak, opravdava svoju svrhu što će pokazati nastavak rada.

Terminom generacija povremeno će biti označavana pripadnost različitim kategorijama stanovništva, koje za kriterijum imaju uzrasnu dob, ali će biti korišćen i kao unutaruzrasna odrednica tj. da oslika pripadnike jedne kategorije koji dele ista ili slična iskustva, životna načela i nastojanja, što ih čini drugačijima od neke druge kategorije, odnosno druge generacije.

Metodološki postupak

² U literaturi se pominje 'grey vote' – June Edmunds and Bryan S. Turner, *Global generations: Social change in the twentieth century*, *The British Journal of Sociology* 56 (4), 2005. Takođe, razvila se jedna nova grana ekonomije 'silver economy' – Barbara Gerstenberger, *The growth potential of the silver economy, Age and employment*, Issue 2, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin 2006, što svedoči o pojačanom interesu za staru populaciju ne samo iz gerontološkog ugla, nego i iz ugla političkih i ekonomskih nauka.

³ Dok opoziciona štampa veliča ideje koje sobom nosi nadolazeći mladi svet i tvrdi da su najstariji građani oni koji održavaju režim protiv kojeg se bori, to ne znači da prorežimska štampa veliča stare ili, pak, odbacuje mlade. Režim je tvrdio da ima glasače u svim generacijama i branio se od toga da su njegovi glasači samo među pripadnicima starije populacije. Oni su se, takođe, trudili da pokažu da je omladina uz levicu, tako da se i u suprotnom taboru pokazalo da je mladost bolja „roba“.

Najčešća praksa u izradi studija koje se bave proučavanjem političkih tema, kroz rad pisanih medija, podrazumeva korišćenje ovih izvora na dva načina, od kojih se jedan sastoji od praćenja učestalosti izveštavanja o nekom događaju, u jednom glasilu ili u više njih, a drugi pristup stupa na snagu kada o određenim događajima nema saznanja izvan onoga što je pisano u medijima⁴. Međutim, dostupnost ne podrazumeva i validnost dostupnih informacija. Pristrasnost izveštavanja i greške, koje često mogu biti i nenamerne, razlog je zbog kojeg se medijima kao izvoru pažljivo pristupa; a razlog zbog kojeg metodološki postupak, u ovom radu, odstupa i od jednog i od drugog modela istraživanja leži u tome što rad nema za cilj praćenje nekog konkretnog događaja, primera radi samih izbora ili nekog incidenta, već nusproizvoda jedne političke klime, koja je dovela do stvaranja slike o glasačkom telu, koje se ogleda u različitim dihotomijama: obrazovani – neobrazovani, urbani – ruralni, ali i mladi – stari, koji su tema ovog rada. Ovde nije reč o preispitivanju verodostojnosti raspoloživih informacija, tj. o „objektivnom“ izveštavanju o nekom događaju, nego o potrebi da se prouči da li je postojala namera, u pisanju ova dva nedeljnika, da se skrene pažnja i izazove reakcija čitalaštva, etiketiranjem jedne generacije kao žrtve; i na koji način je prosečan čitalac dobijao informacije o potencijalno opasnoj kategoriji glasača.

Razlog zbog kojeg je korišćena samo, u to vreme, opoziciona štampa, leži i u tome što se u njoj najbolje vidi generacijsko podvajanje biračkog tela, na takav način da su stari glasači predstavljeni kao jedna od bitnih prepreka za promenu režima.

Analizom rezultata biće obuhvaćeni novinski napisi opozicione štampe koji se u celosti osvrću na glasačku volju generacije koja se označava kao stara. Pored ovih novinskih tekstova, rad će pratiti i one članke koji su samo usput, po inerciji „potvrđivali“ da se stožer vladajućeg glasačkog tela, polako, ali sigirno seli na groblja, time aludirajući na generacijsku pripadnost glasača neistomišljenika.

Kao podesni, za „čitanje“ stavova o starima, poslužili su i napisi koji su za cilj imali afirmisanje mladosti kao strane i snage koja će dovesti do željene promene. Upravo one starne za koju radi vreme, i u čiju ispravnost mišljenja i delanja ne bi trebalo sumnjati.

Period koji je obuhvaćen odnosi se na početak avgusta, septembar i oktobar 2000. godine, koja se uzima kao prelomna u političkom životu tadašnje SR Jugoslavije. Smena režima u Srbiji i atmosfera koja je stvarana tih meseci, a koja se odnosi na percepciju političke volje starih, praćena je prevashodno kroz novinske članke objavljene u nedeljnicima „NIN“ i

⁴ John T. Woolley, Using Media-Based Data in Studies of Politics, *American Journal of Political Science* 44 (1), 2000, 156-173.

„Vreme“. Na desetine detektovanih novinskih osvrta na ovaj problem, bilo da su članci u potpunosti posvećeni njemu ili da su se osvrtao na njega u sklopu obrađivanja drugih predizbornih i proizbornih aktivnosti, svedoči o važnosti koju su mediji videli u etiketiranju čitave generacije kao one protiv koje bi se trebalo boriti na izborima, pored borbe protiv režima.

Grada

Grada će biti iznošena na način koji će pomoći odgovaranju na pitanja koja su postavljena kao zadatak istraživanja. Budući da se radi o novinskim člancima, citati će biti preuzimani tako da se uz njihovu pomoć potkrepi ili opovrgne neka od polaznih pretpostavki, što znači da će u pojedinim slučajevima različiti delovi istog novinskog članka biti preuzimani u zavisnosti od toga na koji deo proučavanog problema se odnose. To za sobom povlači nehnološko proučavanje, kao i preuzimanje citata iz različitih izvora.

Generacijske kriške – portret glasača u starosti

U opisu starih glasača, u ova dve nedeljnika, dominantne su slike pomerene logike, gluposti, agresivnosti, bede, u svakom pogledu, i ne samo simboličkog čedomorsta. Na primerima koji će slediti, najbolje će se videti i to da je postojala ideja o jasnom razgraničavanju glasača po starosnim kategorijama, a da su monstruoze ideje starih i u ime starih, stvar ozbiljne patologije društva, te da je borba protiv njih pitanje opstanka svakog pojedinca.

Nelogičnost njihovog izbora, dakle izbora da glasaju za vladajući režim, stvara sliku o starima kao o ljudima koji nisu u stanju da razluče šta je dobro, a šta ne, što svakako navodi na zaključak da se radi o masovnom generacijskom izmeštanju iz normale:

„Bilo bi dobro da penzioneri više ne ostavljaju svoj mozak kod kuće kada pođu na glasanje, nego da ga ponesu sa sobom i glasaju kako treba“ – ova izjava glumca Ljube Tadića, tada već zašlog u podmakle godine, bila je izdvojena kao Izjava nedelje, u NIN-u br. 2591, od 24. avgusta 2000. godine.

U istom nedeljniku, u broju 2595, u članku pod naslovom „Samospasilački poduhvat“ – dr Nebojša Čović, jedan od lidera tadašnje opozicije i predsednik Demokratske alternative, piše:

„Neću da verujem ni u tu priču da će većina starih i neobrazovanih opet podržati sadašnju vlast. Sada će, uveren sam, mnogi stariji članovi

srpske i jugoslovenske državne kuće, glasajući protiv onih koji zastrašuju i prebijaju njihove unuke, glasati za demokratiju... “

„Vreme“, od 14. septembra, broj 506, objavljuje članak pod naslovom „Tigrovi trećeg doba“⁵ autora Teofila Pančića, koji po ubeđivačkoj moći i bogatstvu jezika omalovažavanja „demonске“ generacije, zasluуuje da u celosti bude prenešen. Budući da to, ipak, nije moguće nekoliko odlomaka biće dovoljno za bolje upoznavanje sa portretom starosti, u datom trenutku:

„Ovih je dana, naime... u Srbiji snaуno promovisana specifična (sub)urbana kontrakultura (O)besnih Dedaka i Bakuta, koji se šakama, tupim predmetima, kišobranima... i svim ostalim priručnim sredstvima obračunavaju s maloletnim „otporašima“, novinarima nepoćudnih medija, uopšte, Neprijateljem Svih Boja. Silovit nalet ovih vremešnih Hell’s Angelsa sa protezama praćen je, такође, i medijskim revivalom notornog SUBNOR-a, registrovanog Udruуenja korisnika ratnih dividendi, za koje smo naivno još ranih osamdesetih mislili da će kapitulirati pred imperijalizmom bioloških zakona; ipak, pojava novog Mesije produуila im je уivot za još bar deset godina: ko, bre, sme da sebično i neodgovorno umre kada je Novi Svetski Poredak u fašističkom nadiranju?!“

„..., Onaj čilagerski polusvet koji se mreška i valja pred „prodavnicama robe široke potrošnje“, praznim zembiljima voјуujući protiv Novog svetskog poretka i njegovih domaćih eksponata, zapravo je tvrdo jezgro, poslednja linija odbrane, „nepopravljiva“ esencija one mase lokalnih ćifti vulgaris koje smo prethodne nedelje ostavili kako se češkaju po glavi pitajući se šta im je sve ovo – tj. epoha Sloboda Miloševića – uopšte trebalo; Ljudi iz Redova koji nasrću na novinare, aktivisti SUBNOR-a koji čupaju grkljane deci i slični devastirani oblici jednog poniуenog i uvređenog уivota razlikuju se od današnje, „antireуimске“ srbijanske većine tek po tome što odbijaju da budu izlečeni... Zato su neosubnoraški Tigrovi Trećeg Doba samo simptom, „ospoljenje“ nečег значајнијег, pojava u osnovi transgeneracijska koliko i transideološka: plutajući po razlivenom ričetu svoje nepojamne – a svesno i namerno proizvedene – bede, i oštреći se da se obračunaju sa svakim ko im dirne u nju i njene uzročnike, oni se očajnički i inadуijski upinju da sakriju svoje nepojamno poniуenje, a ono se baš zato još jače vidi, vrišteći do tmurnog neba iznad grdobnih „prodavnica robe široke potrošnje“, tih poslednjih уточишта jednog sveta u čiji што brуу propast valja uloživi sve svoje snage.“

⁵ Tigrovi trećeg doba su pripadnici ilegalne penzionerske organizacije u romanu „Zebnja na rasklapanje“ autora Voје Čolanovića.

Šta nedostaje slici mahnitog glasača u poodmakloj dobi, onoga vremena, da bi ta slika bila kompletna? Iz prethodnih izvoda vidi se da je to beda – svake vrste. Ponekad je isticanje nemaštine u cilju izricanja krivice aktuelnog režima, pa tako NIN, u broju 2588, od 3. avgusta, u rubrici „Citati“, objavljuje odgovor beogradskog penzionera kada mu je prodavačica za veknu hleba tražila pet dinara, na šta je on rekao: *„Doći su sutra“*. I „Vreme“ od 21. septembra, broj 507⁶ u članku pod nazivom „Obavezno pročitati pre glasanja“ podseća da je prosečna penzija u Srbiji 77 DEM, dok je Sloveniji 780. Ovaj članak ilustrovan je fotografijom sa apokaliptičnim predskazanjem - na njoj je prazna klupa u parku o koju je oslonjen štap za hodanje. Isti nedeljnik u broju 504, objavljuje priču na tri strane, pod naslovom „Propadanje na rate“, o strategiji preživljavanja:

„Kome je bolje: Od onih koji su poslednjih deset godina iskusili socijalno propadanje, polovina smatra da je promena nastupila postepeno, dok druga polovina smatra da je prekretnica nastupila 1992. ili 1993. godine. Zanimljivo je da polovina onih koji beleže poboljšanje uslova života za isti period kao prekretnicu izdvaja 1992. godinu.

Najbrojniju profesionalnu grupu među domaćinstvima koja beleže poboljšanje života čine VK i VKV radnici, slede službenici i tehničari, pa preduzetnici i samozaposleni. Među onima kojima su kola pošla nizbrdo najbrojniji su penzioneri, a potom i službenici i tehničari. Penzioneri su najbrojniji i među onima koji ne registruju promenu u načinu života.“

„Vreme“ od 14 septembra, u broju 506, pod naslovom „Sirotinjski ponos“ objavljuje priču o fenomenu starih, agresivnih i bednih⁶:

„Stariji ljudi koji nas uče šta je lepo vaspitanje i pravo prečeg mesta za sedenje u autobusima ne biraju lepe reči ovih dana. Septembarske okolnosti bi i inače, čak i da nema izbora, isprovocirale napetosti ispred samoposluga u redovima za šećer i ulje – doba je pripravljanja zimnice. Ovaj septembar je, međutim, proširio teme...“

... “U Novom Sadu je grupa penzionera koja je stajala u redu za šećer i ulje napala novinarsku ekipu koja ih je snimala za crnogorsku televiziju. Najgore psovke pale su na račun onih koji ih plaćaju, pošto je logično, procenjeno da nije državna televizija u pitanju (koja ne može da snima red za šećer, jer šećera na TRS-u ima u prodavnicu): „Vi ste pojeli šećer (misli

⁶ Zanimljivo je da se češće koristi termin beda, nego siromaštvo, jer on u sebe direktnije uključuje i moralnu dimenziju.

se na novosadsku vlast); majmuni, đubrad, g...a, životinje; j...o vas Milo Đukanović, koliko je šećer kod vas, je l' vi možete da kupite za osam dinara?!“

„Jedna starija žena napala je našeg snimatelja kišobranom. Vikala je, kako nam je dobro, u kojoj to državi ima šećera da se kupi za samo osam dinara. Toga nigde nema, ovo nam daje naša država, naša vlast“.

Posle ovih primera, objavljen je komentar Mirjane Vasović, socijalnog psihologa i višeg naučnog saradnika Instituta društvenih nauka, koja kaže da je taj „parohijalni narod“, kakav velikim delom strpljivo čeka u redovima za ulje i šećer, usvojio za ovih deset godina „psihologiju geta“:

„Osobenost geta je upravo u tome da uspostavlja svoja sopstvena pravila i merila koja su nezavisna od šireg okruženja. Stoga se menjaju ne samo ocene o tome šta je za njegove članove dobro, a šta ne, već i koliko je 'dovoljno', odnosno 'nedovoljno'. Za mnoge ljude tako se više uopšte ne postavlja pitanje dobrih zarada, kupovine automobila, obezbeđivanja lepog i dobro opremljenog stana. Njihove aspiracije prilagodile su se okolnostima u kojima svih ovih godina žive. Stoga u redu osvojena flaša ulja ili koji kilogram šećera više mogu za njih biti izvor neočekivanog zadovoljstva. Posebno ako je to flaša ulja ili koji kilogram šećera više nego što ima njihov komšija.“

“Zato je njihova agresivnost prema onima koji ih 'vraćaju u stvarnost' u psihološkom smislu razumljiva. Rušeći njihovu postvarenu stvarnost, ti 'uljezi' ruše i njihovo, teškom mukom ponovo uspostavljeno samopoštovanje.“

Kao dobar primer negativnih kvalifikacija čitave generacije, ogrezle u moralnoj bedi, poslužiće i izvodi iz još jednog članka objavljenog u „Vremenu“, broj 500, pod naslovom „Reka koja teče“, u, gotovo, „voajerskom“ maniru:

„Istog dana, dakle u četvrtak 27 jula, kada je naš drug savezni predsednik raspisao izbore, u Valjevu su se sastali penzioneri Srbije i dali besu da će najmoćniji i najpametniji državnik sveta i dalje biti naš dragi drug predsednik. Uz hladno predjelo, toplu čorbu, kombinovano pečenje i orkestar „Žića i tri mladića“...istorijski i posle celodnevnog zasedanja odlučeno je da jedino tako mogu imati srećan život, lepu starost, redovne penzije i budućnost za svoju decu i ovu zemlju.“

„Za glavnim astalom glavni dr Jovan Krkobabić, predsednik Saveza penzionera Srbije i, vele, predsednik Fonda penzijsko-invalidskog

osiguranja. Krkobabić sitan, al' vidi se glavni... Bije kolce, Krkobabić ustade i stade k'o da je himna. Pa se do'vatiše mikrofona... Uto stiže predjelo, pažnja načisto popusti, žamor i zveckanje. Domaćin Žika slobodno konstatova da je ovo najveći skup penzionera u Srbiji, javiše da je nestalo vinjaka, da ga ima samo kod policije koja je obezbeđivala..."

„Doktor požele prijatnu zabavu...Dođe do uspešne odbrane, odbrane kojom je rukovodilo mudro rukovodstvo naše države, kojom je rukovodio Slobodan Milošević, jedan od najmoćnijih i najpametnijih državnika sveta. Tu svi odustaše od čorbe i predjela, svi udariše u grla i dlanove... I poveri drugovima da im predstoji vrlo važan posao, njih je milion i po, i oni su ta snaga koja će reći ko će biti predsednik Jugoslavije, oni će reći ko će držati vlast i kako će izgledati, zato svi treba da ustanu na noge i sve učine da bude kako treba, a kad tako bude imaće srećan život, lepu starost, redovne penzije, budućnost za decu i zemlju... I kaže da su penzioneri kao reka koja teče, uvek dolaze i odlaze, ali će ih uvek biti.“

Jedan broj novinskih članaka bavio se i na predizbornim obećanjima režima starima. „Vreme“, broj 501, od 12. avgusta, objavljuje priču pod naslovom „Birači na veresiju“:

„Penzioneri, kao do sada najpouzdanija biračka kategorija Miloševićeve koalicije, još nisu dobili direktan predizborni ustupak, no to će se verovatno dogoditi do dana izbora 24. septembra – najverovatnije po prošlogodišnjoj formuli. Da se podsetimo, prošle godine je upravo početkom septembra stupila na snagu uredba Vlade Srbije po kojoj je tadašnji tromesečni zaostatak penzija „težak“ oko 3,5 milijardi dinara (tada oko 300 miliona nemačkih maraka) isplaćen preko bonova za struju i ogrev. Praktično, penzioneri su bili isplaćeni na račun najvećeg gubitaka srpske privrede, na račun elektroprivrede..."

„...socijalisti i julovci ne oslanjaju se samo na patriotsku retoriku nego pokušavaju i da određenim ekonomskim beneficijama „kupe“ poverenje pojedinih kategorija birača. Čini se da je neko u vrhu vladajuće familije najpre pobrojao kategorije stanovništva kojima država mora da ponudi neke predizborne koncesije kako bi bilo amortizovano njihovo eventualno biračko nezadovoljstvo. Tu su se sigurno među prioritetima našli penzioneri, oficiri i policija, seljaci, porodice sa decom, stare devizne štediša i bolesnici.“

Generacijske kriške – portret glasača u mladosti

Da bi se što bolje uvidelo na koji način su se mediji odnosili prema starima za vreme trajanja predizborne kampanje, potrebno je proučiti i njihov dihotomijski par tj. na koji način su mediji pisali o mladima i deci.

Jedan od načina na koji su mediji portretisali generacijski razdeljeno glasačko telo bio je putem fotografije. Tako je NIN od 28. septembra 2000. godine, u broju 2596 objavio fotografiju na kojoj se vidi trenutak glasanja bračnog para Milošević i fotografiju koja je poslužila kao antiteza, na kojoj glasa suprotstavljeni kandidat DOS-a Vojislav Koštunica, a odmah ispod njih na levoj strani je fotografija bračnog para penzionera zašlih možda i u osamdesete godine, dok je na desnoj strani fotografija majke koja podiže malog sina da on umesto nje ubaci glasački listić u kutiju. Ove dve fotografije objedinjene su zajedničkim potpisom: *glasanje – stari i mladi*. Podela na levu i desnu stranu i u novinarstvu ima izrazitu važnost. Objaviti priču na neparnoj strani, tj. sa desne čitačeve strane, znak je želje da se stavi poseban akcenat na nju, jer se pretpostavlja da je pažnja većine ljudi ustrojena tako da će prvo приметiti ono što se nalazi sdesna. Suprotno tome, staviti nešto na levu stranu, a da je bitno, znak je da je postojala želja da se tome da manji značaj ili da se, čak, prikrije. Pomenute fotografije nalaze se na strani 7, i to na njenoj desnoj strani, a pošto su jedna do druge, dete koje glasa dobilo je, još jednom, desnu poziciju. Trostruko isticanje važnosti glasanja mladih, kao putokaza do željenog cilja, već samim tehničkim rešenjem postaje vidljivo. Međutim, iako se za fotografiju kaže da može vredeti više od hiljadu reči, u kampanji se nije štedelo ni na njima. Isti nedeljnik je 17. avgusta, u broju 2900, objavio članak pod naslovom „Mladi, a socijalisti“:

- „*Predrasuda je da mladi nisu uz SPS“, odbacuje rezultate većine istraživanja vračarska socijalistkinja jakog bosanskog naglaska... Objašnjava i razloge mladih da se učlane u partiju; na prvom mestu je druženje, „sa pravim ljudima, sa pravim društvom da se ne skrene“, a zatim i, „dobar odnos sa rukovodstvom partije“*

Autor dalje navodi razloge za pristupanje partiji mlade socijalistkinje sa „jakim bosanskim akcentom“, s' tim da priču gradi na „dobrom odnosu sa rukovodstvom“, ali iz ugla anonimnog izvora pod pseudonimom Marko:

- „*Ušao sam u partiju još u srednjoj školi da bih mogao da izađem sa časa kad god hoću, da bih mogao da ulazim u kancelariju kod direktorke bez kucanja... Kada ulaziš u partiju obećavaju ti kule i gradove – „stan i posao, šta ti više treba“...*

Autor ističe obećanja koje daje rukovodstvo SPS-a mladima, svesno da će te godine izaći na izbore 400.000 novih glasača, koji su tek napunili osamnaest godina. Ona se najčešće odnose na kredite za stanove za mlade bračne parove, ali i razna druga obećanja.

Na ovom primeru vidimo želju da čitalaštvo dobije informaciju o „mladima, a socijalistima“, što upućuje na to da jedno drugo isključuje, ali pošto tih mladim paradoksalno, ipak, ima - onda vidimo kakvi su, tj. da jedan deo njih ima ozbiljnih sudaranja sa moralom, vidimo kakvi su im akcenti, ali i to da nisu ni u dovoljnoj meri obrazovani što se vidi iz njihovog protesta objavljenog u sledećem broju u kojem traže da im se novinar „izvine“. Izostajnje korekture teksta, makar se radilo i o nečemu što neće svi приметити, nije bez značaja.

Ovde se postavlja pitanje: kakvi su oni drugi mladi, koji su „po većini istraživanja“, kako navodi autor teksta, opredeljeni protiv Leve koalicije, a koju su činili SPS i JUL? Najbolje primere generalizacije mladih kao urbanih, obrazovanih, svestranih, progresivnih, pa i lepih daju napisi koji su bili posvećeni praćenju muzičke kampanje „Vreme je - izaći na crtu!“. Muzički karavan, u organizaciji petnaest nevladinih organizacija, pohodio je srpske gradove pozivajući mlade koji prvi put imaju pravo glasa da ga iskoriste. „Vreme“ od 2. septembra, broj 504, objavljuje reportažu pod naslovom „Južna pruga na izbore“:

„Divni mladi ljudi koji su tog dana došli na rok koncert ne veruju više nikome, iznevereni su, žele samo promene i mogućnost da biraju. Glasace za varijantu koja im se čini boljom... poručili su onima kojima je možda potrebniji slušni aparat od lupe, da na plato ispred TV Leskovac nisu došli samo zbog dobre rok svirke.“

Isti portret mladih daju i oni novinski napisi koji su se bavili aktivnostima Otpora, koji je još nazivan i narodnim pokretom i koji se otvoreno zalagao za smenu vladajućeg režima, za razliku od pomenutog muzičkog karavana koji je u prvi plan isticao svoj proizborni stav. Tako NIN od 21. septembra, broj 2595, pod naslovom „pesnica u Solunu“ objavljuje reportažu koja započinje na sledeći način:

„Lepo i odlučno lice Ivane Petrović i njenih drugova iz Otpora i više nego kratak i efikasan govor izazvali su aplauz malobrojne publike koja je prošle subote u Solunu prisustvovala koncertu pod nazivom „Solun – Beogradu: muzička solidarnost za demokratiju“.

Ukoliko još ostanemo kod portretisanja mladih u medijima, videćemo na koji način su opozicioni mediji obaveštavali svoje čitalaštvo o tome

kakav je njihov „stvarni“⁷ položaj i kako se vladajući režim odnosi prema vlastitoj mladosti. U „Vremenu“, broj 496, prof. dr Mijat Damjanović piše o „Državi mrtvaji“:

„U ovom mrtvilu su usahle prave pokretačke energije rada i stvaranja, a rasplamsale su se niske strasti grabeža, koristoljublja i najraznovrsnijih poroka. U njemu su svi ugroženi, svi zaplašeni, svi unezvereni. U njemu je mlađ teret i opasnost.“

Jedan broj napisa odnosi se na predizborna obećanja i manipulacije u borbi za osvajanje glasova. Veoma slikovit primer na koji je način vladajući režim davao predizborna obećanja, donosi NIN u broju 2588 u članku „Predizborna naklonost“:

„Deca i mladi su poslednje godine dvadesetog veka u predizbornoj Srbiji ponovo ušli u modu. Ove sezone „budućnost neše zemlje“ izvučena je iz naftalinskog zaborava, bar što se stranaka na vlasti tiče. Svesni valjda šta su joj učinili u poslednjoj deceniji, koliko se olinjala, upropastila a bogami i razišla po svetu, političari su zauzeli zaštitnički stav. Kao u srećnijim zemljama delfine, kitove ili neke druge životinje pred istrebljenje sada hoće decu zakonski da nam zaštite. U pripremi ja zakon o zaštiti mladih“.

U sličnom tonu objavljen je članak u narednom broju NIN-a pod naslovom „Propagandni majstori“:

„Stanovništvo je na ekonomsku politiku odgovorilo povećanjem broja samoubistava i srčanih oboljenja, a mlađe generacije odbijanjem da se žene i rađaju decu. Ali sve će to biti kao rukom odneto u uspešnoj predizbornoj kampanji vladajuće partije.“

Predizborna represija, iako nije bila ispoljena samo prema mladima, najčešće se nalazila na stranama ovih nedeljnika ukoliko je bila uperena, upravo, protiv njih. „Vreme“, u broju 495, objavljuje intervju sa Đorđem Balaševićem, pod naslovom „Neću da pevam dok tuku klince“, čija je rečenica: „Ovu zemlju još čeka sukob starih protiv mladih. A mladi takav duel ipak uvek dobiju na kraju.“, izvučena i kao potpis za sliku.

⁷ Ovi navodnici nisu tu da bi osporili tešku situaciju u kojoj su se nalazili mladi, nego da podsete da su tu situaciju delili i sa drugim generacijskim kategorijama, kao i na to da je jedan deo mladih bio van ugrožene kategorije.

„Vreme“, od 5. avgusta objavljuje intervju sa Vladimirom Pavlovim, tada tridesetogodišnjakom, aktivistom Otpora, pod naslovom „Gotov je!“:

„Ne sećam se više koliko sam puta bio privođen u policiju, koliko sam informativnih razgovora imao. Na sastancima sa opozicijom mi smo njima jasno stavili do znanja da mladi više nemaju vremena, da se stranačkim saopštenjima ništa nije postiglo i da ne možemo da čekamo da se oni dogovore oko jedan ili dva odsto. Ovo je borba na život i smrt. Posle toliko privođenja, čega ja još imam da se bojim...“

Isti nedeljnik, u broju 502, od 19. avgusta, objavljuje intervju sa jednim od lidera opozicije predsednikom Demokratske stranke Zoranom Đinđićem, pod naslovom „Udružena kampanja“:

„U očima ljudi u Srbiji Otpor su mladi, pametni, obrazovani ljudi koji se ne bore za vlast, ljudi koji samo žele da Srbija bude bolja kako bi oni ostali da žive u njoj. Za režim je taj nedužni glas kome se veruje strašno opasan i sigurno je da će represija da se nastavi, ali ne još dugo. Još najviše mesec dana...“

Kao komentar na to da je Leva koalicija izgubila izbore, Stevan Nikšić u članku „Lekcija“, objavljenom u NIN, broj 2596, od 28. septembra, piše:

„Svoju političku cenu imalo je, naravno i veliko angažovanje policije u predizbornoj kampanji i nekontrolisana upotreba policijske brutalnosti. Nastojanje da se mladim ljudima, kojima je ovaj režim prethodno oduzeo sve što im se moglo oduzeti, batinama uteruje strah u kosti, bilo je po režim zaista pogubno. Mislili su, valjda, da mogu baš sve što im se prohte. A zaboravili su da se sve vraća i sve plaća...“

Izvodi iz novinskih napisa samo su deo objavljenih članaka sa izrazito afirmativnim stavom prema mladima, uz stvaranje utiska da je ovaj deo glasačkog tela homogen⁸, a pre svega, ugrožen i suprotstavljen aktuelnom režimu i njegovim „većinskim“ glasačima – starima.

Novi motivi na portretima

Reportaže sa predizborne kampanje, takođe ću se, između ostalog, bavile portretisanjem ljudi sa kojima su novinarske ekipe dolazile u kontakt. Sa ovih skupova stizala su obaveštenja o starima kao zadrtima,

⁸ Izuzetak čine „mladi, a socijalisti“, izuzetak koji ne potvrđuje homogenost.

agresivnima, bednima, pocepanim i vernima ubedenju koje ih vodi u još veću nemaštinu. Takođe, mladi su portretisani uglavnom kao progresivni, a ako to i nisu bili, takva slika pravdana je medijskom izolacijom. Međutim, kampanje su prvi nagoveštaj nečega što možemo nazvati „mitom o dobrom starcu“, češće „starici“. Izvanredno jak pripovedački naboj, pratio je mnoge izveštaje sa ovakvih događanja, bilo da se radilo o „slikanju“ starih na kakvo je čitalaštvo već naviklo ili o jednoj novoj kategoriji starih - preobraćenih starih, onih koji su „shvatili“ ili se od gomile negativaca, nisu primećivali. Ti malobrojni, bezopasni, često i naivno predstavljeni starci dobijali su zavidan prostor u reportažama. NIN u broju 2593, pod naslovom „Srbija među šljivama“ objavljuje reportažu koja je bazirana na iskazima „običnih ljudi“:

„Onoga sam mnogo voleo, sa bratom sam se posvađao, jer je rekao da nije neka cvečka, al' u poslednje dve, tri godine ne može da se živi. Sve opljačkaše, ljudi celo jutro čekaju da kupe jevtiniji lebac, a njegova deca prave diskoteke, televizije i svakojaka čuda“, objašnjava penzionisani vozač iz Loznice, koji je još kao mladić greškom proveo dve godine na poznatom jadranskom ostrvu. Zatim opsuje, pa kad vidi da mi nije ništa lakše, opsuje još teže“.

„Dok razgovara sa seljacima u mestu Zavlaka, okupljenim na drumu ispred lokalne kafane, prosedi čovek sa grubim crtama lica sve vreme čuti, sluša i plače. Kasnije, Koštunica kaže da mu se steglo grlo kada je video lice tog čovea...“

Isti nedeljnik nastavlja da izveštava sa promotivnih skupova DOS-a. U broju 2594, pod naslovom „Gola Srbija“, autor opisuje ulazak u Požarevac, „zabranjeni grad“: „Provirila je ispod spuštene roletne staračka ruka i mahala karavanu...“

I u druga mesta:

„Goranu Svilanoviću u Šapcu prilazi starica i jada se: „Nema mi sinova na spisku za glasanje, a ima ih kad pozovu u rat“. Mlađi članovi stranaka DOS-a počinju da dela bedževe, upaljače i olovke, narod grabi iz kutija, a zatim skače i na one koji dele fotografije političara. „Dajte sliku zemljače! Ko deli to?!“, gotovo u panici uzvikuje starac u maskirnom policijskom prsluku.“

„Zbog njega da pobedite“, dobacuje mlađi čovek pokazujući sinčića u naručju. Zabrađena starica sa cegerima u rukama trči ka grupi okupljenoj oko političara, za trenutak zastaje pored novinara i objašnjava: „Žao mi je

što nisam stigla ranije, morala sam da kuvam paradajz. Joj, dragi su mi, volim ih sve kao da su mi braća.“

„Vreme“ od 9. septembra, o predizbornoj kampanji DOS-a izveštava u sličnom maniru, a tekst pod naslovom „Koštunice, Koštunice, spasi Srbiju iz ludnice“, objavljuje sa citatom kao podnaslovom: „Bogami, izgleda k'o predsednik“, razmenjuje u Velikoj Plani utiske starija žena sa prijateljicom, koja na to kaže: „Vidi se da je pametan i kulturan čovek“

Isti nedeljnik u broju 2597, od 5. oktobra, pišući o blokadi Srbije kao odgovoru na nepoštovanje izborne volje građana, objavljuje reportažu pod naslovom „Šleper revolucija“, koja počinje na sledeći način:

„Šaka starice stegnute u pesnicu brisala je suze koje su se slivale niz njeno izbornano lice, iz očiju netremice prikovanih u Vojislava Koštunicu, dok je on rudarima Kolubare u ponedeljak poručivao da izdrže u svom protestu. „Radosnice, dete, ovo su ti suze radosnice“, objašnjava, onako, sa crnom vezenom maramom na glavi. „Nemam penzije za tri dana hleba. Od radosti srce mi se širi, kako nam je on došao, da počne da se živi“. Zove se Jelena Đorđević kaže, i cela joj porodica „zapošljena“ u rudniku. Hvata se za grudi i nastavlja: „Najsrećnija sam na svetu. Nemamo sada od čega da živimo.““

Reportaže koje su izveštavale i o nekim drugačijim starima i mladima, istim pripovedačkim žarom opisivale su i već poznate motive. NIN, broj 2594 u reportaži „Gola Srbija“, na sledeći način opisuje agresivne starce u Pančevu:

„A, tamo... red za šećer nervozan kao onaj za ulje u Loznici: „Šta si doš'o da pišeš đubre jedno malo“, skače jedan u redu kada u novinarovoj ruci ugleda beležnicu u olovku. „Da te pljusnem jendom!“ uskače u dijalog i starac sa isprano plavom zidarskom kapicom na glavi i zamuje rukom tik ispred lica „malog đubreta““.

U narednom broju, u reportaži pod naslovom „Srpska salata“, izveštavano je sa Kosova:

„Grupa kliče Slobi-Srbinu, i počinje da baca paradajz i jaja dok se na binu penje Goran Svilanović... Prvi put od početka kampanje on podseća da je tri meseca proveo u uniformi, u radu, ali ni to ne pomaže. „Izdajaj! Izdajnik! Sloba, Slobodo!“ histerično viče starac dobrano zašao u sedamdesete.“

Naredni izvod iz reportaže „Polet najveći adut“, koju je objavilo „Vreme“, 14. septembra, pored uobičajene slike agresivnih staraca, svedoči i o agresiji koja je bila usmerena ka njima:

„Demokratija i batine: Ispostavilo se da su upravo prva tri dana turneje, obilazak Vojvodine, bili „rizična etapa puta“. Ubedljivo najopasniji momenat prve trećine puta bio je dolazak stranačkih funkcionera i novinara (bez predsednika stranaka) na pijacu u pančevačkom naselju Strelište. Tamo je opozicionare zatekao debeo i dugačak red za ulje ispred lokalne samoposluže. Kada su starci i starice iz reda shvatili ko im je došao u goste, počeli su da psuju, viču: „Marš, gubite se!“, „Svi ste vi bagra!“. Potom su počeli da grubo guraju pridošlice, da se hvataju za kamere i fotoaparate.

Na svakom skupu u Vojvodini zatekao bi se po jedan starac koji je glasno vikao „Živeo Milošević!“, „Izdajnici“ ili nešto slično. U Kuli se opozicioni skup odvijao između zgrade policije i lokalnog sedišta Srpske radikalne stranke. Ispred prostorija radikala stajao je drveni pult sa dvadesetak besplatnih primeraka stranačkog glasila „Velika Srbija“. Neki od oko dvestotine učesnika opozicionog skupa su to shvatili kao provokaciju, pa su iscepali nekoliko „Velikih Srbija“. Na to je iz prostorija SRS-a izašao stariji radikal sa jednim primerkom „Velike Srbije“ u ruci i sve vreme dok su stranački prvaci govorili vikao „Velika Srbija!“ i glasno komentarisao reči koje su stizale sa bine. Ljudi koji su došli na skup su ga psovali i tražili da se skloni, ali nije vredelo. Starac se stalno pozivao na svoje demokratsko pravo da radi to što radi. Procesu ubeđivanja su se pridružili i pripadnici Đinđićevog obezbeđenja, a jedan od njih je čak starca udario glavom. U Somboru je drugi Đinđićev telohranitelj snažno odgurnuo starca koji je minirao tamošnji miting... Na konferenciji za novinare održanoj u autobusu u pokretu, neobičnoj kao i čitava kampanja, Zoran Đinđić je na pitanje novinara „Vremena“ o ovakvom ponašanju svojih telohranitelja rekao da nije znao za to i obećao da će oni ubuduće „biti nežni“... U Pomoravlju su i sami „drekačci“ bili znatno mirniji, obično sa flašom piva u ruci.“

U ovim izveštajima moguće je pronaći i po kojeg mladog „zbunjenog“ čoveka, ali koji je uprkos neznanju sačuvao „zdrav“ odnos prema realnosti. Pod naslovom „Gola Srbija“, NIN, broj 2594 izveštava sa mitinga u Boru:

„Niko još nije umro od gladi, ali ljudi su ovde ogorčeni,“ govori nam mladić dubokih i pametnih plavih očiju, kome priča o slobodi informisanja i mišljenja ili nezavisnosti i slobodi države zasigurno zvuči više nego

uvredljivo, jer, ko zna kada je on poslednji put sišao u grad da, na primer, popije piće sa drugarima, onako u iscepanim „Borovo“ patikama i braon džemperu koji su odavno izjeli moljci.“

U narednom broju NIN-a, pod naslovom „Srpska salata“ objavljena je reportaža sa promotivnih okupljanja na Kosovu:

„Tek nadomak Leška nailazimo na dva mlada čoveka... Na Svilanovićevo pitanje hoće li izaći na izbore odgovaraju sa „naravno“, a zatim postavljaju kontra pitanje: „A, ko ste vi?“ Lider GSS-a im se predstavlja, Srđan je čuo za njega, Slavoljub nije, ali objašnjava: „Glasali smo ranije za Šešelja. Nećemo više jer nas je prevario“. „Mi mlađi smo sada za Koštunicu, da nešto krene nabolje, da ne živimo k'o slepci“, ubacuje se Srđan, „ali oni stari ne znaju da razlikuju stranke. Samo Sloba i ništa više“.

„Italijani su za jednu godinu 12 vlada promenili, pa šta im fali? Što ne bismo i mi tako“, pita sebe i okupljene starac u sivom odelu iscepanog levog džepa.“

Iz ovih izvoda jasno je da su postojali i neki drugačiji stari i mladi, neki koji se nisu uklapali u poznatu šemu koja je imala za cilj da razvrsta protivnike jedne naspram drugih.

Uporedna analiza portreta glasača u starosti i mladosti

Ono što je najpre uočljivo u pisanju beogradskih nedeljnika, pred izbore 2000. godine, jeste da je to vreme kada postoji veliki jaz, koji prerasta i u otvorene sukobe između generacija. Međugeneracijske neusklađenosti, međutim, nisu karakteristične samo za prelomne trenutke u životu neke zajednice. Sve je dominantniji stav da je odnos između odrasle dece i njihovih roditelja, primera radi, takav da uključuje ambivalentan odnos jednih prema drugima. Tamo gde je manja razlika između različitih generacija u pogledu pozicije u društvu i u pogledu usvojenih vrednosti, tu je i manji prostor za sukob, ali on uvek potencijalno postoji i zavisi od niza faktora.⁹ Međutim, u kriznim momentima intenzitet postaje jači i приметniji, kada i razlike u definisanju samog pojma generacija dolaze do punog izražaja. U jednom slučaju pojmom generacija možemo se služiti da istaknemo rodbinske veze i tada govorimo o prvoj, drugoj... generaciji, a u

⁹ Karl Pillemer, Jill J. Suitor, Steven E. Mock, Myra Sabir, Tamara B. Pardo, Jori Sechrist, Capturing the Complexity of Intergenerational Relation: Exploring Ambivalence within Late-Life Families, *Journal of Social Issues* 63 (4), 2007, 775-791.

drugom slučaju on služi da ukaže na pripadnost određenoj starosnoj grupi koja deli izvesne društvene i istorijske karakteristike.¹⁰

Ukoliko prihvatimo da se u proučavanom predizbornom periodu radilo o radikalizovanom odnosu između generacija, koji se razlikuje od onog ustaljenog i karakterističnog za momente u kojima ne postoji pretnja za neku zajednicu i kada se razlike u manjem intenzitetu javljaju usled raličitog stila života i egzistencijalnih okolnosti dve generacijske kategorije, različitih vrednosti koje bivaju usvojene, usled različitog životnog iskustva i različitih ideoloških stajališta¹¹, ali i veza koje pripadnici jedne kategorije ostvaruju unutar vlastite generacije i unutar drugih generacija, onda kroz narastanje konkretne političke krize možemo pratiti narastanje otvorenog sukob generacija, gde se više ne radi o netrpeljivosti, jazu, neusklađenosti...

Zanimljivo je samo „brojanje“ godina koje se nazire u novinskim izveštajima, jer je očito da se pripadnici srednje generacije¹², po potrebi, svrstavaju i među stare i među mlade¹³. Tako se na fotografijama «razularenih» staraca često mogu videti i ljudi srednje dobi, ali čija smrknuta lica, bezubost i neki drugi znaci prevremene starosti, usled siromaštva, služe kao ilustracija za stare koji sobom nose različite vrste moći. Važnost same tačke razgraničenja između generacija nije od presudnog značaja, nego: „kako pojedinci i društva interpretiraju te granice i na koji način te razlike mogu oblikovati procese i ishode“¹⁴, što je i tema ovog rada.

¹⁰ Simon Biggs, Thinking about Generations: Conceptual Positions and Policy Implications, *Journal of Social Issues* 63 (4), 2007, 695-711.

¹¹ Isto.

¹² Koji se u gerontološkoj literaturi nazivaju ljudima u zreloj dobi.

¹³ U gerontologiji je usvojena granica od šezdeset pet godina kao donja granica za računanje starosti, dok za mlade ne postoji tako striktna podela. Ali, za godinu razgraničenja možemo uzeti dvadeset sedmu godinu, kao onu godinu do koje je moguće biti u podmlatku neke političke partije, ili do koje je moguće biti osiguran preko roditelja ili primati roditeljsku penziju, primera radi. Međutim, te granice, zapravo su individualne, s' tim da je u aktivnom dobu na snazi administrativno razvrstavanje. I u svakodnevnom je životu primetno lagano brisanje krutih granica između generacija, usled promenjenih uslova života koji dopuštaju različitim generacijama da izađu iz tradicijskog šablona, čime podvojenost u kategorijama stari i mladi, ipak, ne može biti prenebregnuta, ali može donekle biti ublažena. Međutim, čini se da to međugeneracijsko „pozajmljivanje“ u medijima nije rezultat ovakvih okolnosti, nego lakšeg nalaženja potkrepljenja za ono što se izriče.

¹⁴ Amanda M. Grenier, Crossing Ageand Generational Boundaries: Exploring Intergenerational Research Encounters, *Journal of Social Issues* 63 (4) 2007, 713-727.

Kada se danas iščitava gerontološka literatura jasno se uočava da je preovladao stav o starima kao vulnerabilnoj kategoriji stanovništva; kao kategoriji stanovništva koja najčešće ne poseduje materijalnu, pogotovo ne fizičku moć, a da su obaveze mladih članova porodice prema starima, koje su ranije bile regulisane moralnim normama, u vidnom slabljenju i laganom gubljenju. Zbog toga se nameće pitanje – odakle ovim starcima sa štakama, bez zuba, ili u finijoj varijanti sa «amrelima» u rukama, talika moć kakvu uviđamo na stranicama ova dva nedeljnika? I o kakvim se tu moćima radi? Sa jedne strane to je želja da se čitalaštvo uveri u „moć“ starih da odlučuju o ishodu izbora, jer su brojčano nadmoćniji i strukturalno ujednačeni „istom mišlju“. Sa druge strane vidimo da su oni i fizički jaki, da nasrću na neistomišljenike, da „čupaju grkljane unucima“, da prete, lome opremu televizijskim ekipama... „Vreme“ od 14. septembra objavljuje članak pod naslovom „Gotov je, gotov je...“: „*U Nišu, neki starci umalo da zadave dete pred bibliotekom zbog nalepnice Otpora, babe iz redova sikću: „Otporaši, otporaši...”*“ Ovakvo izveštavanje medija o starima koji napadaju u „čoporima“, koji „sikću“, time im dajući životinjske karakteristike, uspeo je da stvori sliku o starom čoveku kao potencijalno opasnom po život drugog čoveka, a ne samo po život države koja bi bila po meri tog drugog čoveka. Međutim, ostaje pitanje odakle ideja o takvoj moći starih i da li je realni nedostatak fizičke snage nadoknađen idejom o njihovom ludu? Upravo je to ono što se može zaključiti iz novinskih izvora. Stari su izgubili korak sa realnošću i svim silama brane jednu ideologiju iz koje proističe «beda» i njihova spremnost da unište univerzalnu vrednost koja je oličena u mladosti i deci. Pomućena svest je ono što ih najradikalnije čini drugima u odnosu na tu univerzalnu vrednost.

Ovo nas dovodi do kompletnog portreta starog čoveka, u proučavanju medijima, koji je izlazio na izbore 2000. godine u Srbiji. On je besan, razjaren, jak, hirovit, moćan, glup, bedan, ružan, pomračenog uma, agresivan čak i prema deci, često i svojoj deci. Sa druge strane, po principu ogledala, imamo portret mladog čoveka. Ali, da nešto na ovim slikama nije u redu, svedoče oni napisi koji su sve učestaliji, kako se primiču izbori. Tada prvi put srećemo neke drugačije starce i neke drugačije mlade, neke „obične ljude“ i dobijamo kompletnu sliku društveno konstruisanih generacija, koje se ogledaju u dve glasačke Srbije. Ove dve kategorije naročito se jasno vide u korišćenju novinarskih fraza o „većini istraživanja“ koja pokazuju da su sa jedne strane «glasačke kutije» mladi, a sa druge stari, kao da ne postoji mogućnost da ta dva glasačka tela nisu homogena.

U ovim nedeljnicima, ipak je bilo moguće pronaći i podatke koji su davali nešto drugačiju sliku o glasačkom telu, ali ne ni preterano čisto, niti jasno uočljivo. NIN, broj 2594, pod naslovom „Čekajući Galupa“, objavljuje članak o tome ko su glasači:

„Kako ispoštovati starosnu, polnu, obrazovnu i regionalnu strukturu kakva postoji u stanovništvu, s obzirom na to da je poslednji popis bio još 1991. godine, da su u opticaju vrlo šarolike brojke onih koji su otišli u inostranstvo, izbeglica koje su dobile državljanstvo, da ima promena u nacionalnoj i obrazovnoj strukturi, a da je ovdašnja administracija poznata po neažurnosti i nepreciznosti?“...

Vinko Đurić iz INPRESS-a mešovitog preduzeća delom vezanog za Institut za političke studije napravio je vlastiti model strukture onih koji izlaze na izbore, zanemarujući apstinente:

„Gospodin Đurić tvrdi da je, na primer, onih koji glasaju proporcionalno manje u staraosnoj kategoriji preko 60 godina nego što ih ima u stanovništvu, da mlađi češće prihvataju ankete nego što izlaze na izbore, da žena ima više u populaciji ali manje na glasanju...“

„Javno mnjenje je nestabilan faktor, registruje se površinski sloj koji je podložan promenama, hirovit, reaguje na događaje u kamoanji, nekada i sa zakašnjenjem. Logično je da se istraživanja razlikuju, jer se i tajming i uzorci razlikuju – kaže gospođa Bačević, koja je inače diplomirala psihologiju, magistrirala komunikologiju, a doktorirala politikologiju“

„Vreme“, od 9. 9. 2000, pod naslovom „Ko bira, narod ili Mira“ objavljuje podatke na osnovu dve sondaže CPIJM-a iz sredine jula i s početka avgusta 2000. godine, a to je ono što je u novinama najčešće citirano – da bi Vojislav Koštunica pobedio Slobodana Miloševića u drugom krugu... Do slične dijagnoze došlo se i jednim drugim terenskim istraživanjem javnog mnjenja Srbije, obavljenom u periodu od 25. do 31. avgusta 2000. godine na uzorku od 1638 punoletnih građana Srbije (bez Kosova), koje je realizovao istraživački tim Centra za proučavanje alternativa pod rukovodstvom Srećka Mihajlovića:

„Po Mihajlovićevoj dijagnozi, Vojislav Koštunica ima prednost u svim socio-demografskim grupama osim među građanima koji imaju šezdeset i više godina (40 odsto za S. Miloševića, a 23 odsto za V. Koštunicu), penzionerima (39 odsto za S. Miloševića, a 28 odsto za V. Koštunicu), domaćicama 32 odsto za S. Miloševića, a 25 odsto za V. Koštunicu), među najmanje obrazovanim (30 odsto za S. Miloševića, a 26 odsto za V. Koštunicu), a isti odnos je i među poljoprivrednicima i domaćicama na selu.“

Najizrazitiju prednost Vojislav Koštunica u odnosu na Slobodana Miloševića ima u grupi učenika i studenata (64 prema 4 odsto), a u grupi najobrazovanijih (70 prema 11 odsto), u grupi stručnjaka – (68 prema 12), u grupi mlađih od 30 godina (55 prema 8 odsto), u grupi srednje obrazovanih (57 odsto prema 13 odsto), u grupi službenika sa srednjom školom (56 prema 14 odsto), u grupi tehničara (50 prema 14 odsto), u grupi građana starih između 30 i 40 godine (50 prema 17 odsto)...“

Takođe, u medijima je proizvedene slika o staračkoj „vojsci glasača“, u kojoj svi do jednog izlaze na izbore, dok se mladi, na različite načine, podstiču da iskoriste svoje demokratsko pravo. Mladi se pozivaju da obavezno izađu na izbore, pa „*makar tog dana bilo i ružno vreme i ma koliko ih mrzelo da to učine*“ – ima li u toj osetljivosti na vremenske prilike i u toj kontinentalnoj fjaci¹⁵ tragova izvrnute logike, ako su svi mladi tako jednodušno za promene ili ima i onih trećih koji se nazivaju glasačkim apstinentima?

Sada je moguće odgovoriti na neka od pitanja koja su postavljena pred ovo istraživanje:

Vreme i način na koji je zaoštavan međugeneracijski sukob?

Od početka predizborne kampanje postoji jasna namera da se na šematski način portretišu i jedni i drugi, i stari i mladi. Sukob kao da kreće iz sredine što sugeriše da je međugeneracijska napetost narastala, kako je narastala napetost između političkih neistomišljenika, kroz čitavu deceniju, sve dok i jedna i druga napetost nisu dostigle razmere ozbiljne krize. O načinu na koji je građen taj sukob već je bilo reči, ali valja napomenuti da je on rastao iz ubeđenja da stari ljudi, svojim političkim rasuđivanjem koje je obrnuto od normalnog, postaju pretnja za svoje potomke, ali je ta pretnja često okarakterisana i kao otvorena fizička sila i tortura kojoj su izložene ugrožene kategorije, tj. deca i mladi. Dakle, ta je borba predstavljana kao borba na život i smrt.

Vreme splašnjavanja međugeneracijskog sukoba, barem kada je reč o medijima, dolazilo je ne dugo po priznavanju izbornih rezultata, odnosno kada opozicija osvaja vlast u Srbiji. Sa stranica ova dva nedeljnika, agresivni stari polako dobijaju svoje parnjake u onim starim ljudima koji slave obrt na političkoj sceni, a pojava tih drugačijih starih postajala je sve prisutnija kako se kampanja bližila svome kraju.

¹⁵ Izraz koji se koristi na jadranskom primorju, a najbolje se „prevodi“ sa – ne da mi se.

Na čemu je građen sukob?

Podloga za sukob građena je na generacijskom jazu koji od uobičajenog postaje jači i opasniji u kriznim situacijama. Reakcija sredine je takva da traži odgovorne za stanje u kojem se nalazi. Politički vrh prepoznat je kao glavni krivac, ali pošto se sa njim nije moglo lako, a ni brzo, obračunati, fokus je pomeren na one dostupnije za koje se verovalo da omogućavaju „tlačiteljima“ sopstvenog naroda, da to čine legalno, tj. uz podršku glasača, koji tako postaju „tlačitelji“ sopstvene dece. Tako se oštrica usmerava prema članovima istih porodica, prema ljudima koji žive u istoj zgradi ili ulici i čitava generacija biva prepoznata kao izvor problema. Istovremeno, međugeneracijska napetost, uz pomoć pretpostavljene ideološke podloge, biva prenesena iz privatnog u javni prostor i postaje očita i opšta. Iz ovoga možemo zaključiti da se sukob među generacijama kretao u dva pravca, prenoseći javno u privatno i privatno u javno.

Podvlačenje granice bitno je u svakom procesu koji ima za cilj podelu na pravu stranu i onu koja to nije, onako kako ih percipiraju učesnici u nekom događaju ili pripadnici neke zajednice, a u ovom slučaju ta podela izvršena je na stare i mlade, u prvom redu. Ali, šta to glasu mladog čoveka i glasu za njega daje moralnu dimenziju, i pored iste ustavom zagarantovane važnosti glasa svakog punoletnog građanina? Odgovor na ovo pitanje leži u učitanju vrednosti budućnosti u kojoj se gubi lična dimenzija. Radi se o dobrobiti narednih generacija, kojima su ove sadašnje „dužne“ da obezbede budućnost što bolju moguću. Međutim, budući da ne postoji način da znamo šta je to što će želeći buduće generacije, pogotovo u pogledu političkog odlučivanja, njihova prava bivaju regulisana moralnim načelima¹⁶. Često se o tome govori i na razini ekologije, koja nije izostala ni na našem primeru. Tek okončano bombardovanje i njegove žrtve, postaju deo problema koji se enormno uvećava svešću o zagađenju životne sredine osiromašenim uranijumom, uništenim ozonskim omotačem, uništavanjem infrastrukture... koji su, opet, u sklopu čitave slike viđeni i kao posledica davanja za pravo jednom režimu, da uz glas starih glasača, očuva sebi vlast, pa makar to za sobom povlačilo i uništavanje budućnosti generacija koje se još nisu ni rodile. Kao primer za ovo međugeneracijsko zaduživanje, nasuprot transgeneracijskom sukobu u kojem učestvuju stari i nerođeni ili nedavno rođeni, služi izjava „bageriste“ Ljubisava Đokića Džo-a, u NIN-u broj 2597:

¹⁶ Avner De-Shalit, Community and the Rights of Future Generations: A reply to Robert Elliot, *Journal of Applied Philosophy* 9 (1), 1992, 105 – 115.

„A i to što sam uradio, uradio sam u krajnjem slučaju ne zbog sebe, već zbog mladih. Ja sam mator, invalid sam, komunisti me više ne interesuju. Zbog mladih sam bio u stanju da se ugušim, samo da srušim fabriku laži...”

Pored komponente duga koji postoji prema mladima i još nerođenima, isticanje karakteristika koje jedno društvo smatra pogubnim za sebe, poput nemoralnosti, kulturne zaostalosti, neobrazovanosti, oronulosti i duha i tela dobro su poslužile u stvaranju poligona na kojem je trebalo da se dobije „poslednja bitka“, tj. da se generalizovane nazadne snage osujete podjednako generalizovanim naprednim strujama.

Ima li izuzetaka?

Izuzetaka ima i oni, po pravilu, postaju pravilo kako se izbori bliže. O, tome najbolje svedoče oni napisi, oba glasila, koja su imala za cilj da opravdaju «ponekog zabludelog omladinca» ili pak oni napisi koji su glorifikovali pojedinačne slučajeve staraca koji nisu „izgubili razum“. Da su ti pojedinačni primeri izrazito važni u stvaranju ideje da je, ipak, moguće pobediti milion i po onih koji su percipirani kao glasači režima, i da se uz pomoć njih može dati putokaz čitavoj generaciji koja je na stranputici, podseća i primer Baba Olge koja je svakodnevno pozdravljala studente iz protestne kolone 1996. godine, na uglu Takovske i, tadašnje ulice Ive Lole Ribara. Njena pojava izazivala je oduševljenje onih koji su svakoga dana prolazili pored njenog prozora, tako čineći ovu kolonu još integrisanijom i odlučnijom da uperi prst u njene ispisnike kojih tih dana nije bilo na prozorima.

Međutim, čini se da ti pojedinačni primeri nisu imali zadatak da ukažu na to da drugačiji stari čovek nije tek puki izuzetak, niti na to da i on može pravilno da rasuđuje i želi promenu svog uniženog i osiromašenog položaja. Nisu to bili primeri koji bi oslobađali ovu generaciju velike odgovornosti, već „saopštenje“ istomišljenicima da je promena moguća.

Iz ovih novinskih izveštaja vidi se da je bilo važno imati jasnog protivnika ispred sebe, zarad otvorene mobilizacije na akciju, bez koje ne bi bilo ni rezultata. A, ako je protivnik moćan, moćniji je i odgovor na njegovu pretnju, tj. brojniji odaziv onih koji prvi put glasaju, a po prirodi stvari su na suprotnom kraju dobne skale. Takođe, bilo je važno pokazati da postoje „saveznici i na drugoj stran“, jer je svaki glas postajao važan. Iz datih razloga ovakvi blagonakloni opisi postaju sve češći, kako su se izbori približavali, da bi i javno „žigosanje“ postepeno ulazilo u mirniju fazu nakon njih.

Adresa?

Обраћање političara, autora novinskih članaka i drugih koji su učestvovali u stvaranju glasačkog tela potpuno su jednosmerna kada se radi o plasiranju stavova kroz štampane medije. Teško je zamisliti da bi jedan tipičan opozicionar onoga vremena čitanjem prorežimske štampe promenio mišljene i opredeljenje. Političko opredeljivanje, za ma koju stranu, povlači za sobom i opredeljivanje prema određenim medijima, pogotovo kada se radi o štampi koja je daleko manje dostupna od televizijskog programa. Internet donosi mogućnost praćenja različitih ili različito plasiranih informacija, ali broj korisnika u Srbiji, u izbornoj 2000. godini, bio je oko 200.000, a za njegovo korišćenje potrebna je elementarna informatička pismenost, koja je uglavnom bila u rukama mlađe populacije, ali i posedovanje računara kod kuće ili na radnom mestu. Osiromašeno stanovništvo, na taj način, dodatno biva prisiljeno da bira na kojoj će strani sakupljati informacije, što se uglavnom završavalo time da su se istomišljenici direktno obraćali istomišljenicima, kada se radi o pisanim medijima. Međutim, ovde se ne radi o odsustvu svakog smisla, pogotovo ako se ima u vidu da oni ljudi koji čitaju novine spadaju u revnosnije glasače. Grupa autora koja je ispitivala predsedničke kampanje u SAD, na osnovu pokrivenosti Njujork tajmsa, iznosi stav da je verovatnije da će na predsedničkim izborima glasati oni ljudi koji čitaju novine, od onih koji to ne čine i da bi „čitači“ novina mogli da budu zanimljiva grupa za istraživanje.¹⁷ Iako se ovim iskazom nismo udaljili od činjenice da se istomišljenici obraćaju istomišljenicima, značaj onoga što se plasira kroz medije, u ovom slučaju kroz nedeljnu štampu, leži u tome što se na ovaj način skreće pažnja čitaocima, učestalošću pisanja, na ono na šta bi trebalo dodatno obratiti pažnju. Ista politička linija se podrazumeva, ali očito je trebalo misliti i na još nešto osim na tvrdo pozicionirane političke stavove. To nešto, u proučavanom slučaju, bili su pripadnici starije generacije, jer: „ne samo da vesti mogu da informišu javnost, nego imaju i potencijal da utiču na javnu percepciju o tome koja su to pitanja najvažnija.“¹⁸ Imajući u vidu da se u gotovo svakom broju ova dva beogradska nedeljnika mogao naći barem jedan članak koji se posebno bavio pitanjem starih glasača i njihovim uticajem na izbore, a da su se takvi osvrti mogli naći i više puta u različitim rubrikama, i to, gotovo, uvek u negativnoj konotaciji, nema sumnje da su različite generacije

¹⁷ William L. Benoit, Kevin A. Stein, Glenn J. Hansen, New York Times Coverage of Presidential Campaigns, *Jurnalism and Mass Communication Quarterly* 82 (2), Research Library 2005, 356 – 376.

¹⁸ Isto, 357.

viđene kao potencijalno opasne ili ugrožene i da je čitalac to, svakako, trebalo da ima u vidu.

Ovome valja dodati da pored stalne potrebe za održavanjem broja istomišljenika na istoj razini, u čemu štampa ima posebno mesto, proučavani izbori bili su specifični po tome što su uključivali 400.000 novih glasača, dok je 380.000 ranijih glasača umrlo. Time se otvorio novi prostor, novi ljudi koje je trebalo animirati, a ne samo ubediti istomišljenika u ono što već misli. U našem slučaju korišćenje štampanih medija, za promociju opozicionih političkih ideja, u tom trenutku ima još većeg značaja zbog medijske blokade koja se najčešće ogledala u ometanju radijskog i televizijskog signala. Tako je često opozicionim medijima ostajao samo pisani prostor za slanje poruke, što ne znači da i on nije bilo ometan otežanim snabdevanjem papira, pa i zaplenama čitavih tiraža i zabranama izleženja pojedinih listova.

Dakle, sa jedne strane radilo se o nužnosti korišćenja određenog izvora informisanja, ali i o korišćenju svake prilike da se u svoj tabor prizove što više onih koji će prvi put glasati. A, kako prvi put glasaju samo oni građani koji su po prirodi stvari mladi, okretanje toj starosnoj kategoriji bilo je od presudnog značaja, kao i njeno, i ne samo njeno, suočavanje sa vlastitom suprotnošću tj. starošću.

Posledice?

Jedan raniji slogan: „Zaključaj babu u ormar“ jasno otvara porodicu kao poprište međugeneracijskog sukoba, gde je „drugi“ bliži, u domaćinstvu i pogodniji za razračunavanje, nego političko rukovodstvo koje je na svaki način, prevashodno fizički, odvojeno od građanstva. Prenosjenje političkog sukoba u sferu privatnog života i svakodnevice stvorilo je ozbiljne probleme naročito onoj kategoriji koja je viđena kao moćan pokretač političkog ludila i beznada, ali koji su u realnom životu, zapravo, najvulnerabilnijih grupa kada se radi o osobama sa pravom glasa. Telesna i finansijska iscrpljenost u kombinaciji sa odricanjem svakog prava na dostojanstvo, jer je afirmisano mišljenje da su to sami zaslužili, čak i danas možemo osetiti kroz ukorenjene stavove o starima koji uporno glasaju „pogrešno“. Nije nemoguće i danas čuti da je „šesta lička“¹⁹ dobila sve od

¹⁹ Kada govorimo o generaciji koja u sebe uključuje i koncept istorije, u kojoj istorija jedne generacije može biti shvaćena kao upamćena ili zamišljena simbolička istorija, onda se najčešće govori o „ratnoj generaciji“, onoj koja je stasavala za vreme II Svetskog rata. Za nju se smatra da je u velikom stepenu koherentna, ne samo kod nas, nego u čitavoj Evropi. Ona je i percipirana kao takva, ali i doživljena od strane svojih pripadnika, koji imaju osećaj da su zadužili buduće generacije, ali i da te buduće generacije nisu uspele da opravdaju njihova

sistema: zaposlenja, stanove i da ja naposljetku slala svoju mladost u neke besmislene ratove. Međutim, zadatak ovog rada nije da ispituje istinitosti ovih stavova, koji za jedan broj pripadnika starije generacije, svakako, ne mogu biti prihvatljivi. Čak i da su ovakvi navodi istiniti oni su, međutim, pravom na glas zakonom zagaranтовани. I kada je već toliko puta ponovljeno pravo na glas, evo kako je CESID, u „Vremenu, broj 503, u članku pod nazivom “ Kako da nas ne pokradu – „Vodič kroz izbore“ odgovorio na pitanje, koje je sam postavio:

„Da li smem da glasam umesto svoje bake koja je u banji na lečenju? “ Nažalost, ne²⁰! Ti možeš glasati samo za sebe. Ni pod kojim uslovima ne možeš glasati za drugog ma koliko ti bio blizak (baka, drugi članovi porodice, bliži komšiluk itd.). Takođe, ma koliko te iskreno mrzelo da izađeš iz kuće I odšetaš do biračkog mesta, ti nikome ne možeš poveriti da glasa umesto tebe.“

Govoriti o posledicama ovakvih medijskih borbi u službi politike, znači govoriti o relativizovanju ustavom zagaranтованог prava svih punoletnih građana, pa i onih najstarijih, koja se stiču samim činom rođenja na teritoriji ove državne zajednice, ali čini se da se vremenskim udaljavanjem od tog čina, javlja potreba da se to pravo preispita, makar u medijima, ako ne i u praksi²¹.

Završna razmatranja

Ispravnost postupanja glasačkih grupa, nije tema ovog rada, ali ono što jeste zadatak ovog istraživanja je da apostrofira da samo jedan deo jednih i jedan deo drugih²², ako ne i nekih trećih, sa jedne tj. sa druge glasački opredeljene strane, ukoliko ne i sa neke treće ili četvrte, pored

očekivanja– John A. Vincent, Understanding generations: political economy and culture in an ageing society, *The British Journal of Sociology* 56 (4), 2005, 579-599. Sve ovo možemo da primetimo i kod nas, ali uz pojačanu odbojnost prema „ratnoj generaciji“, koja prevazilazi onu koja se javlja u ostatku Evrope, a koja se temelji na nezadovoljstvu zbog visine rashoda penzionog sistema. Međutim, ovde možemo da zabeležimo i stvaranje jedne nove generacije koja se temelji na istorijskoj ravni – anti-SPSovske generacije koja funkcioniše po istom principu.

²⁰ Nažalost, ne?

²¹ Naravno takvih primera bilo je i u praksi. Štićenicima nekih starijih domova nije omogućeno glasanje iako njihovi glasački listići nisu ostali neiskorišćeni. Zloupotrebe glasanja bile su registrovane i u drugim institucijama - u zatvorima, kasarnama...

²² Misli se na generacije, na stare i mlade.

odgovornosti ima i zakonsko pravo na opredeljenje. Ova komplikovana rečenica, sa komplikovanim odnosima, jer ni glasačko telo nije ništa manje zamršeno, dovodi nas do glavnog zadatka ovog istraživanja, koji se odnosi na pokušaj da pokaže da isticanje pretpostavljene homogenosti glasačkog tela, unutar generacija, dovodi do etiketiranja populacije starih kao negativnih i etiketiranja mladih kao pozitivnih faktora u društvu. Međutim, zaključak je da generacija, iako nosi u sebi duh zajedništva, ne nosi i apsolut. Ona crpi određene potencijale iz zajedničkog iskustva, ali jedini način da razumemo glasačko telo jeste da ga ne shvatimo kao homogeno. Naklonost određenoj ideji može biti podstaknuta starosnom kategorijom, ali ne isključivo njom. Na nju može uticati i obrazovna komponenta, poreklo, porodična tradicija, proživljeno iskustvo, koje nije vezano samo ga generacijsko. Nije neobično da različite generacije u istoj porodici dele iste poglede na svet, što može biti uslovnjeno staleškim odrednicama. I na kraju, dodajmo i ono što je možda i izlišno, a to je da pojedinac i pored svih uticaja sredine, zadržava i pravo na vlastiti senzibilitet. Istorija, ne samo naša i ne samo skorija, beleži česte slučajeve pripadanja različitim stranama za vreme ratnih sukoba pripadnika iste porodice. Dva rođena brata, koja dele i istu generacijsku pripadnost, sve su samo ne napoznati slučaj ideološkog razdvajanja kroz vreme i prostor.

Kada se ovo ima u vidu, ostaje da se proceni uloga medija kao jednog od faktora koji stvaraju privid homogenosti biračkog tela, podeljenog po generacijskim šavovima. Podsećanjem da opoziciona javnost čita i gleda opozicione medije, biva još jasnije kolikog su uticaja morala imati ovakva hipertrofiranja političke stvarnosti. Predimenzionirane slike o starima, bilo da se radilo o njihovoj fizičkoj snazi ili o njihovoj moći oličenoj u glasačkom listiću, okrenulo je oštricu prema čitavoj generaciji. Nameće se zaključak da su mediji, kroz davanje dve suprotstavljene glasačke etikete, igrali aktivnu ulogu u formiranju negativnog stava prema starima što može uputiti na zaključak da je ova starosta kategorija odabrana i zbog toga što njena prava nema ko da zastupa, a da se oprobano retorikom od nje lako može stvoriti onaj „drugi“, „opasni“, čime borba postaje lakša. Davanjem imaginarne snage u ruke protivniku, on je postao lakša meta. Naravno, to ne bi bilo moguće da se i sa druge strane nije nailazilo na plodno tle, zbog čega se preterivanje u oceni i opisu starca kao „glasačkog Herkula“ nije činilo velikim, barem u onom trenutku. Danas, sa ne velike vremenske distance, ali sa distance koja je, ipak, dopustila smirivanje međugeneracijskih „strasti“, barem u medijima, taj „po život opasni“ starac, na stranicama proučavanih nedeljnika, pre svedoče o jednom turobnom vremenu za sve generacije, nego o svojoj snazi.

Literatura

Amanda M. Grenier, Crossing Age and Generational Boundaries: Exploring Intergenerational Research Encounters, *Journal of Social Issues* 63 (4), 2007.

Avner De-Shalit, Community and the Rights of Future Generations: a reply to Robert Elliot, *Journal of Applied Philosophy* 9 (1), 1992.

Barbara Gerstenberger, The growth potential of the silver economy, *Age and employment*, Issue 2, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin 2006.

John A. Vincent, Understanding generations: political economy and culture in an ageing society, *The British Journal of Sociology* 56 (4), 2005.

John T. Woolley, Using Media-Based Data in Studies of Politics, *American Journal of Political Science* 44 (1), 2000.

June Edmunds and Bryan S. Turner, Global generations: social change in the twentieth century, *The British Journal of Sociology*, 56 (4), 2005.

Karl Pillemer, Jill J. Suitor, Steven E. Mock, Myra Sabir, Tamara B. Pardo, Jori Sechrist, Capturing the Complexity of Intergenerational Relation: Exploring Ambivalence within Late-Life Families, *Journal of Social Issues* 63 (4), 2007.

Simon Biggs, Thinking about Generations: Conceptual Positions and Policy Implications, *Journal of Social Issues* 63 (4), 2007.

Vera Smiljanić, *Psihologija starenja*, Nolit, Beograd 1979.

William L. Benoit, Kevin A. Stein, Glenn J. Hansen, New York Times Coverage of Presidential Campaigns, *Journalism and Mass Communication Quarterly* 82 (2), Research Library 2005.